

Jobbágy.

Régi meggyőződése, hogy *jobbágy* szavunkat már Edelspacher Antal helyesen magyarázza (Nyr. 6:241), mikor a *jó* melléknév középfokából származtatja. Mivel újabban két fiatal kutató is magáévá tette ezt a magyarázatot (Mikos, MNy. 31:254, Györke, uo. 36:36), igazolására én is elmondok egyetmást.

A *jó*, *jobb* meg a *jobbágy* hangtörténeti párhuzamosságára már Mikoš is rámutatott: a régi diftongusos *jou* (középfok: *joub*) kortársa a *joubag* (latinositva *ioubagio*); a későbbi *jób* középfoknak megfelel a mindig egy *b*-vel írt és így is ejtett *iobagio* alak.¹

Jelentéstanilag a *jó*-ból való származtatást más nyelvek, azaz más társadalmak is igazolják: a régi görögöknél *ἀριστοι* 'legjobbak' a nemesek, uralmuk az *ἀριστοκρατία* a rómaiak *optimates*-nek, tehát szintén 'legjobbak'-nak nevezték a nemesekből és jómódú polgárokból álló konzervatív párt híveit. Az pedig köztudomású, hogy a *jobbágy* eredetileg a magyar-társadalom legelőkelőbbjeinek a jelölésére szolgál; ennek az ismert ténynek az igazolására csak két adatot iktatok ide: II. Endre királyunk 1224-ben a hűtlen Domaldus földjét „consilio omnium *jobagionum* nostrorum“ adományozza Gergely és István comeseknek (ÁUO. 6:419); a királyi tanács tagjai tehát a király jobbágyai. Egy-két évvel később kelt másik oklevél fel is sorol néhányat e jobbágyok közül: „ex communi consensu venerabilis viri Roberti Episcopi Wesprimiensis, Jule Palatini et Comitibus Supruniensis, Nicolai filii Borch iterato Palatini et aliorum *Jobagionum* nostrorum“ (uo. 431).²

De még világosabban, mert magyarul szólnak kódexeink, amelyek, ha meglévő példányuk későbbi keletű is, jobbára a 15. sz. második felének nyelvállapotát őrzik. Elegendő, ha a NySz. néhány adatát vizsgáljuk meg tüzetesebben. A Peer-kódexben azt olvassuk, hogy Szent Pál aranyba-ezüstbe foglalt holttestét „gyakorta latogatnak pwespoekoek³ ees *yobbagyok*, papok dyakok ees koezoenseges nepek“ (115); e felsorolásból nyilvánvaló, hogy püspök az egyházi, jobbágy a világi rendek legelőkelőbbje. E kódex Szent László királyról szóló énekének egyik versszaka így kezdődik „Koernyoel fekesnek téged chasarok / puespoekoek keralyok ees *Jobbagy wrak*“; e két sornak a latin eredetivel (vagy fordítással) való egybevetéséből kitetszik, hogy a *jobbágy urak* kifejezés a 'barones' egyértékese. Szent Ágota asszony így felel arra a kérdésre, hogy milyen nemzetből való: „en nem čak hogi noemoes vagiok deh meg annak foeloette-*iobagi vr leania* va-

¹ Melich idéz *oubagio* alakot is és nyilván ezt tartja eredetibbnek (MNy. 3:37, 12:13, 21:269), de a szó származásáról nem mond véleményt; Jakubovich egy *jeubagio* alakot fedez fel (uo. 11:319). Kallós Zsigmond szavunkat a fr. *jobard* szóból származtatja és idézi a kérdés irodalmát (Nyr. 59:8).

² A *jobagio* ilyen használatára Edelspacher 1082-ből idéz adatot.

* Betűi szükében nem idézhetjük egészen betű szerint a régi kéziratokat.

giok“ (DebrK. 178), amiből megint nyilvánvaló, hogy a *jobbágy úr* főnemes.

Am ez a szó sorsában korán osztályosá lett a címeknek és rangszavaknak: mind szélesebb rétegekre s mind mélyebbre szállt és a címek és rangszavak természete szerint jóideig egymástól távoleső rétegekre is alkalmazták. Hiszen már legrégebb okleveleinkben sűrűn szerepelnek a *iobagiones castri*, a várjobbágyok, akik társadalmi állásban nyilván igen távol vannak a nádortól, a veszprémi püspöktől vagy kódexeink jobbágy uraitól. II. Endre korában, amikor még a nádor meg a veszprémi püspök a jobbágy, írták a Várad Regestromot, amelyben 1213-ból, ill. 1214-ből valók a következő feljegyzések: [Villani de Sob] ...dixerunt se *iobagiones esse a generatione, qui scilicet liberi Sancti Regis dicuntur*“ (172). „Quidam ex ioubagionibus castri nomine Hereust, stetit in ordine *ioubagionum naturalium*, qui scilicet *ioubagiones Sancti Regis* nuncupari solent“ (181). A „szent király szabadjai“, akiknek emlékét őrzi *Szentkirályszabadja* helység Veszprém megyében. Van valami büszke öntudat abban, hogy az itt szóbanforgó emberek „iobagiones a generatione“-nak, vagy „iobagiones naturales“-nek nevezik magukat, mert ezzel azt hangsúlyozzák, hogy kiváltságaikat nem most szerezték, hanem mint régi jobbágynemzetség tagjai őseiktől örökölték.³

Eppen ilyen kiváltságos társadalmi osztály volt a *turóci jobbágyfiaké*, akiknek társadalmi helyzetét teljesen megvilágítja Mályusz Elemér idézett tanulmánya. Ezek minden pénz- és terménybeli szolgáltatás alól fel voltak mentve azon honvédő kötelezettségük fejében, hogy minden hat ember után egy-egy páncélost küldtek a király seregébe (i. h. 114). Kiváltságos társadalmi osztályhoz tartozásukat mi sem bizonyítja jobban, mint az a IV. Béla királyunktól 1266-ban jobbágyfiú-családok számára kiadott öt oklevél, amelyekben ismétlődik ez a kifejezés: „fuisse et esse *veros et nobiles filios ioubagionum* de Thuroch“ (i. h. 127). A 14. sz. közepetáján el is nyerik az országos nemességet.⁴

A turóciakkal kapcsolatban említésre érdemes, hogy az Érdy-kódexben is előfordul „*Egy Jobagffyw*“, aki „romában menne, teree be az herceghoez“, magyarországi Szent Erzsébet férjéhez; hogy ez a jobbágyfiú előkelő rendű volt, a turóci jobbágyfiaknál sokkal előkelőbb, abból is kitetszik, hogy uralkodó herceghez látogatóba megy és hogy „az Jambor herceg nagy yo kedvel fogadaa“. De maga a kódex szövege is felvilágosít bennünket erről, mert a látogatót később így emlegeti: „Es mykoron lakoznaa keree az *wr ffyw* hogy erdemlenee lathatny zent ersebeteth“ (643).

³ Mályusz Elemér: Turóci megye kialakulása 116.

⁴ Váczy Péter: Társadalmunk az Árpádok és Anjouk korában (Magyar Művelődéstört. 1:188).

Ime, nagy különbség van azoknak a rangja között, akiket a középkorban jobbágyoknak neveznek. De bármily nagy is a rangkülönbségük, egy közös vonásuk van: mindnyájan kiváltságos szabadok s így valóban a társadalom felső rétegéhez tartoznak: 'aristoi', 'optimi', 'jobbak'.

Hogyan lesz a *jobbágy* szó a földesúri parasztság, a mai köztudat szerinti, egyáltalán nem szabad, hanem „földhözragadt” jobbágyság nevévé, azt középkori társadalmunk fejlődésének aprólékos rajzával csak történetbúváraink tudnák megmutatni. E tekintetben értékes megállapításokkal szolgál Váczy Péter idézett tanulmánya; megtudjuk belőle, hogyan süllyednek független közszabadok az egyre hatalmasabbá váló nagybirtokosok földesúri népei közé: egyrészt a földesúr kényszeríti őket a maga szolgálatába, másrészt a földesúri népek húzzák őket maguk közé, hogy ilyenformán terheik csökkenjenek. Ezek a különböző jogú és szolgálatú népek, akik közé szolgák is tartóznak, olvadnak össze jobbágysággá; a kényszerű egybeolvadás révén a szolgák természetesen nyertek, ám a szabadok régi szabadságukból csak a *jobbágy* nevet tartották meg.⁵ Még a röghözkötöttséget kimondó 1514. 14. törvénycikk sem pusztán a bosszú sugallta hirtelen támadt elhatározás, hanem már a 15. században megindult folyamatnak végső állomása: hiszen a jobbágyok szabad költözködési jogát az ország és a nemesség nehéz helyzetére való hivatkozással már e század folyamán három ízben egy-egy évre felfüggesztették.⁶

*

A jelentéssel tehát nem volna semmi baj és amint láttuk, a szó hangtörténete is a *jobb*-ból való származás mellett tanuskodik. Mégis gondolkodóba ejt bennünket az, hogy a legtöbb *-gy* (*-agy*) képzős szavunk mint földrajzi név gyűjtő fogalmat jelent: *Almágy, Füzegy, Egregy, Nyárágy, Somogy, Szilágy* stb. Képzőnknek e jelentése mellett a *jobb*-ból való származás csak úgy volna érthető, hogyha a *jobbágy* is eredetileg összefoglalóan ezt jelentené: *jobbágyság (Somogyság, Szilágyság)*, amelyet a 16. században többnyire *szegénység* néven emlegetnek. Ám nincsen semmi nyoma ilyen régi jelentésnek. Viszont némely hely- és köznévi, mint *Apágy* (< *apa*), *Kékegy* (< *kék*), *tölgy* (< *töl*), azt mutatja, hogy ez a *-gy* eredetileg nemcsak gyűjtőneveket, hanem más jelentésű főneveket is alkotott; ebbe a talán kicsinyítő szerepből kiinduló több másféle jelentésbe *jobbágy* szavunkat is bele lehet illeszteni.

Kertész Manó.

Jobbágy. Verfasser mach sich die Auffassung zu eigen, welche das Wort *jobbágy* (der Hörige, Leib eigene) aus dem Komparativ des Adjektivs *jó* (gut) ableitet (vgl. *χριστοκρατία*, *opti-*

⁵ Magyar Művelődéstörténet 1:178, 188.

⁶ Domanovszky György: A jobbágy élete (Magyar Művelődéstört. 2:354).

mates). Zweifellos war das Wort *jobbágy* ursprünglich die Benennung für die Vornehmsten der ung. Gesellschaft. Später wurde es die Benennung immer grösserer und tiefer stehender, jedoch freier Volksschichten. Ende des Mittelalters wurden diese tiefer sehenden, freien Schichten die Vasallen der immer mächtiger werdenden Grossgrundbesitzer und von ihrer ursprünglichen Ausnahmestellung und Freiheit blieb nur die Benennung, das Wort *jobbágy* übrig.

Szemere Bertalan szerelmes levelei.

(1844—46.)

A stylus korszaktól, műfajtól és egyéntől függ.

Szemere Bertalan, Kossuth belügyminisztere, mindig tudja, hogy mint egyik nemzetvezér a magyar értelmiségnek nagy nyilvánossága előtt áll. Ezért szónoklatait a gondosság inkább ünnepegyessé teszi, mint szárnyalóvá. Önmaga megjelenésére való vigyázásból szerelmi leveleiben nincsen könnyedség, közvetlenség — ez az ő szemében nevetséges volna, hölgye iránt tiszteletlenség; de az alárendelt mondatok kiszámított szövögetése és a nem új stylistikai alakzatok új gonddal való hímezgetése: illő megjelenés a komoly, s e komolyságot stylussal is éreztetni akaró szerelmi vallomások számára.

Elhíhetjük, amit Szemere az itt közlött levelek elsejében ír magáról: „... gondolat s munka bármi hitvány legyen, lévén az ész és szív egy része, ki azt küldi, az ha nem becsessel is, de minden esetre lelkének, életének egy részével, és így némileg önmagával áldozik.“

Szemere Bertalannak hiánytalan az a hatvankilenc levele, melyet jegyesének írt szerelmük kezdetétől fogva esküvőjük napjáig. Az irodalom nem tud e levelekről. Húsz évvel ezelőtt a M. Tud. Akadémia akkori főtitkárától engedélyt kaptam kiadásukra, de a kiadás máig sem történhetett meg.

Ha másért nem, már csak a magyar stylustörténet kedvéért is közlök itt néhányat belőlük, bár Szemere nem kiadásra írta őket.

De nem is irodalmi törekvés nélkül. Irodalmi igény jellemzi a múlt század nemessége vezérférfiainak még magánleveleit is.

*

Szemere Bertalan szerelme Jurkovics Leopoldina volt. Leopoldina atyja ügyvivő Bécsben, magyar földesúr. Bécsben járt estélyeikre Szemere is, Bach is, a későbbi osztrák miniszter; ő is udvarolt Leopoldinának. Szép szőke nő volt ez, finom lelkű, művelt, zenekedvelő.